

Harha nykyisyyden puhtaasta kielestä: reunahuomautuksia Pirjo Karvosen kirjoitukseen

Pirjo Karvonen tarkastelee puhdaskielisyyden ihannetta ja esittää siitä mielipiteitään kirjoituksessa »Unelma paremmasta eilisestä: harha menneisyyden puhtaasta kielestä» (Vir. 1/1993). Vaikka kirjoitus on Havaintoja-osastossa, se on ennemminkin pamfleitin luonteinen ja jotkin sen kannat kaipaavat mielestäni kommentointia. Koska kirjoittajan kaunat jäävät paikoin monitulkintaisiksi, kerron kritiikkini taustaksi, miten olen Pirjo Karvosen kirjoituksen ymmärtänyt.

Karvosen perusteet ovat nähdäkseni seuraavat: 1) puhdaskielisyyden aate on väärä ja tuomittava, 2) puhdaskielisyyden aate on ollut ja on edelleen keskeisenä vaikuttajana suomen kielen tutkimuksessa ja huollossa, ja 3) monet tutkimussuunnat ja hankkeet perustuvat puhdaskielisyyden

Keskustelua

aatteeseen ja ovat sen tähden tuomittavia.

En tässä vastineessani puutu keskusteluun puhdaskielisyydestä sinänsä. Ahdasmielisiä tai perusteettoman kiihkomielisiä kielikäsitteitä sopii kritisoida. Siksi tämän vastineenkin kirjoitin. Kritiikkini kohdistuu yhtäältä Karvosen käsityksiin puhdaskielisyyshanteen merkityksestä, toisaalta siihen tapaan, jolla hän kritiikkiään esittää.

Karvosen esittämät puhdaskielisyyden ihanointia edustavat sitaatit ovat suurelta osin kymmenien, jopa yli sadankin vuoden takaa. Tuoreimmat ovat vuodelta 1972; niistäkin Osmo Ikolan sitaatti on asetettu omittuiseen ja vääristävään yhteyteen. Ne lähteet, joihin Karvonen puhdaskielisyyden kritiikkinsä perustaa, ovat taas järjestään uudempia, useimmat vasta muutaman vuoden takaisia. Karvosen olisi kannattanut lukea tarkemmin samassa Virittäjän numerossa julkaistu Heikki Paunosen kirjoitus, jota hän kyllä muilta kohdin siteeraa. Paunonen näet lausuu:

Tällainen kritiikki on tietysti jälkikäteen osin epäoikeudenmukaista; eihän ole kohtuullista vaatia 1800-luvun kielenkäyttäjiltä 1900-luvun lingvistisiä näkemyksiä (1993: 83).

Karvonen päättää kirjoituksensa: »Tutkijat puolestaan eivät elä tyhjiössä vaan omassa ympäristössään omana aikakauteenaan (s. 95).» Tämän seikan tietäminen ei kuitenkaan näy estävän häntä itseään arvostelemasta aiempia kielentutkijoita ja -huoltajia tämän ajan näkökulmasta. Kun Karvonen on ruvennut jälkiviisaaksi, tekee mieli kysyä, miten hänen mielestään olisi noina vuosikymmeninä pitänyt toimia ja mitä olisi tehtävä nyt.

Voi myös huomauttaa siitä, että Karvosen näkemys on oikeastaan elitistinen: hänellä itsellään on käytössä varsin pitkälle hioutunut ilmaisuväline, suomen yleiskieli. Hänen on helppo kritisoida normittajia, kun normit ovat hänelle itselleen niin selviä, ettei hän niitä luule tarvitsevana.

Suuret arkistot ja sanakirjahankkeet Pirjo Karvonen katsoo puhdaskielisyyden ihanteen synnyttämiksi (s. 92). Näin varmaan ainakin osin on, mutta entä sitten? Olisiko näihin hankkeisiin pitänyt jättää ryhtymättä tai pitäisikö ne nyt keskeyttää? Edustavanko ne nykymuodossaan puhdaskielisyyden ihanetta?

Sanakirjoja käsittelevä kohta (s. 92) jää hämäräksi. Kirjoittaja toteaa, että leksikografian periaatteiden mukaisten sanan tyyliä, käyttöalaa ja yleisyyttä koskevien kuvailujen käyttö saattaa johtaa siihen, että deskription ja ohjailun ero voi hävitä, vaikka oltaisiinkin laatimassa deskriptiivisiä sanakirjaa. Jos tämä kritiikki koskee nykyisiä suomen sanakirjoja, on huomattava, että sekä Perussanakirjan että Nykysuomen sanakirjan esipuheissa eksplisiittisesti mainitaan sanakirjoihin sisältyvä normatiivinen näkökulma; NS:n osalta Karvonenkin tämän mainitsee. Jos taas tarkoituksena on ehdottaa, että deskriptiivisissä sanakirjoissa ei saisi olla tuommoisia kuvailuja, joudutaan kummallisiin päätelmiin. Sanan tyyliä, käyttöarvoa ja yleisyyttä koskevat kuvailut ovat kyllä ehdonvallan asioita, mutta ei kai niiden voi katsoa siltään edustavan normatiivista puhdaskielisyyttä: suomen kielen puhujat ovat varmaan koko lailla yhtä mieltä siitä, että vaikkapa *bonjata* on slangisana; tämän tosiseikan julkituonti on nähdäkseni täysin luvallista. Jos joku slangia puhdaskielisyyden innossa vastustava liittyy tähän tosiseikkaan kielteisen arvovaruksen, se ei ole kielen eikä kielentutkijoiden vika. Samaan tapaan kiivas hurrien inhoaja saattaa suhtautua Jörn Donneriin kielteisesti tämän äidinkielen takia, mutta silti lienee luvallista vaikkapa kirjallisuushistoriassa mainita Donner suomenruotsalaiseksi kirjailijaksi.

Kirjoittaja toteaa aluksi (s. 88), että »käsitys kielen puhtaudesta saattaa ohjata muussakin tutkimuksessa tutkijan ongelmanasettelua, tavoitteita, aineiston määrittelyä ja metodologiaa». Varsinaisista tutkimuksista (monografioista, artikkeleista) on kuitenkin puhetta vain vähän. Luvussa »Kielentutkijan rooli» mainitaan varoittavana esimerkkinä nimimerkki V. T.:n [kirjallisuudentut-

kija V. Tarkiainen] Virittäjän-artikkeli vuodelta 1900[!], mutta muuten ei puhetta ole konkreettisista tutkimuksista. Kirjoituksen eri kohdista poimimalla voi kuitenkin päätellä, millaiset tutkimussuunnat Karvosen mielestä ovat puhtausihanteen innoittamia. Tällaisia ovat ainakin äännehistoria, etymologia ja kielihistorian tutkimus yleensäkin sekä murteentutkimus, ehkä morfologiankin tutkimus (»alkuperäisyyttä ja aitoutta tavoiteltiin kansanmurteiden ja äännehistorian tutkimisen avulla (s. 88)»; »tämän työn [tietoisien sanastonkehityksen] tärkeitä välineitä olivat etymologinen tutkimus, äännehistoria ja sananmuodostuksen morfologia (s. 89)». Leksikografisten hankkeiden kuulumisesta tähän oli jo edellä puhetta.

Pirjo Karvosen kanssa lienemme yhtä mieltä siitä, että tutkija on arvostustensa ja ympäristönsä vanki, ja tämä seikka selittää omankin älähdykseni. Olen näet morfologian tutkija, olen tutkimuksissani käytellyt sekä murre- että kirjakielen aineistoa ja jopa hyvin omintunnon vertailut niitä eräissä morfologis-leksikologisissa kysymyksissä (murteen ja kirjakielen vertailua Karvonen paheksuu s. 94). Ajatus jonkinlaisesta arvotuksesta tässä vertailussa kuten muussakin kontrastiivisessa kielentutkimuksessa on mielestäni absurdi ja kertoo enemmän jotakin kontrastiivisen tutkimuksen lukijasta kuin tekijästä.

Karvonen on ilmeisesti sitä mieltä, että kielentutkijan ei pidä esiintyä kielenhuoltajana. Hän ei kuitenkaan esitä ainuttakaan olennaista esimerkkiä siitä, että kielentutkijalta olisivat menneet tutkijan ja kielenhuoltajan roolit tutkimuksessa sekaisin. Minusta taas kielentutkijoiden toiminta kielenhuollossa pikemminkin voi edistää järkevää suhtautumista kielenhuoltoon ja torjua perusteettoman jyrkkiä (puhdaskielisyys)kantoja.

Mihin Pirjo Karvonen artikkelillaan pyrkii? Kirjoituksessa on heittoja ja pistelyjä eri suuntiin, ja lukijalle jää aika lailla tulkittavaa. Olen tässä esittänyt yhden tulkinnan. Artikkelin asiasisältö on varmaan useimmille fennisteille tuttu; paljon siitä sisältyy

jo samassa Virittäjässä julkaistuun Heikki Paunosen kirjoitukseen. Ehkä Karvosen polemiikin vaikuttimet ovat tiede- ja tutkimuspoliittiset: Kirjoittaja leimaa useat tutkimussuunnat ja niiden aineistot harhaan perustuviksi. Kunniansa saa epäsuorasti kuulla koko kielenhuolto, vaikka yhtään nykyisen virallisen kielenhuollon (Kielitoimisto) virhettä Karvonen ei mainitsekaan. Oikeastaan kirjoittaja kyseenalaistaa melkein koko Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen olemassaolon leimaamalla vääraoppisiksi ne hankkeet, joita varten tutkimuskeskus on perustettu.

Karvosenkin viljelemää kritiikkitekniikkaa on hyvin luonnehtinut Esko Koivusalo taannoisessa Virittäjän-polemiikissa:

Olisi kaivettava esiin kaikki mahdollisimman vaatimattomista aiheista laaditut pikku julkaisut, poimittava niistä vastenmielisimmät, eriteltävä niitä terävästi ja tiivistettävä sitten kritiikin tulos luetteloksi: kas tässä kuva suomen kielen tutkijasta (1990: 489).

Karvosen harrastama kritiikki on myös yksioikoista: Vaikka jonkin tutkimussuunnan perustaja tai keskeinen edustaja olisi ollut puhdaskielisyyden kannattaja, ei siitä seuraa, että kaikki suunnan edustajat olisivat aina olleet tai olisivat yhä tuon aatteen kannattajia. Jos yhtenä jonkin hankkeen perustamiseen vaikuttavana tekijänä on ollut puhdaskielisyyden aate, ei pidä olettaa, että hanke olisi edelleen tiukasti sidoksissa aatteen tai että mukana oleva puhdaskielisyyden ihanne tekisi tyhjäksi hankkeeseen kuuluvat myönteiset puolet. Näitä näkökohtia kirjoittaja ei mainitse ollenkaan.

Rohkenen Pirjo Karvosen artikkelin perusteella väittää, että kirjoittaja on oikeastaan puristi, tosin epätavallista laatua: perinnäisen puristin peilikuva. Tämä selittäisi sen, miksi hän näkee puhdaskielisyyttä perin monissa paikoissa. Kirjoituksen perusteella voisi myös määritellä Karvosen oman puhtaan kielen ihanteen: vapaa (kaupunkilais)puhekieli, jota käytetään muuhun tarkoitukseen kuin informaation välittämiseen. Puristien lailla Karvonenkin haluaa jyrkästi

Keskustelua

muuttaa kirjakieltä ja sen käyttöön liittyviä asenteita ottamatta huomioon vallitsevaa tilannetta. Huomiotta jää kielenhuoltoon kohdistuva sosiaalinen tilaus. Kielenhuollon kannalta Karvosen voi katsoa esittävän ainakin seuraavat muutosehdotukset:

- Kieltä ei pidä tarkastella informaation välittäjänä (s. 89–90).
- Ns. asiatyylin ihanne on hylättävä (s. 89–90).
- Sanojen semanttisia kenttiä saa [ehkäpä pitääkin] sekoittaa ja käyttöalaa laajentaa (s. 90).
- Sanakirjat eivät saa olla normatiivisia (s. 92).

Kiintoisaa on ajatella, mitä tällaisten ihanneiden noudattaminen vaikuttaisi vaikkapa tieteelliseen kirjoittamiseen.

Minua saatetaan syyttää siitä, että olen pahantahtoisesti tulkinnut aatehistorialliseksi katsaukseksi tarkoitettua kirjoitusta. Olen edellä pyrkinyt osoittamaan, että Pirjo Karvosen kirjoitus ei ole pelkkä aatehistoriallinen katsaus vaan vahvakin kannanotto. Karvonen on jo kirjoituksensa otsikossa tuominnut tietyn käsityksen harhaksi, ja sen jälkeen hän luettelee joukon tutkimussuuntia ja hankkeita, jotka tähän harhaan perustuvat. Hän ei missään kohtaa mainitse sitä, että nämä suunnat ja hankkeet voivat perustua muuhunkin ja että niiden harrastus nykyisin voi perustua (ja mielestäni suurelta osin perustuukin) aivan muuhun kuin Karvosen paheksumaan puhdaskielisyyden harhaan.

Loppuponneksi: Ei ole sinänsä puhdasta tai epäpuhdasta kieltä vaan erilaisia kielellisiä tilanteita, tarpeita ja traditioita. Ei ole oikeaa tai väärää tutkimusta vaan erilaisia näkökulmia ja parempaa tai huonompaa tutkimusta.

HEIKKI HURTTA

LÄHTEET

KOIVUSALO, ESKO 1990: Pentti Leinon toisen puheenvuoron johdosta. – Vir. 94 s. 489–492.

PAUNONEN, HEIKKI 1993: Suomen mieli –